

Monumentnummer*: 527064

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status rijksmonument
Inschrijving register* 19 juli 2004
Kadaster deel/nr 82950/148

Woonplaats*		Gemeente*		Provincie*			
Ede		Ede		Gelderland			
<i>Straat*</i>	<i>Nr*</i>	<i>House letter*</i>	<i>Toev.*</i>	<i>Postcode*</i>	<i>Woonplaats*</i>	<i>Situering</i>	<i>Locatie</i>
Akulaan	10 A	A		6717 XN	Ede		
Akulaan	2			6717 XN	Ede		
Sterkerij	38 T	T		6717 XR	Ede		
Sterkerij	38			6717 XR	Ede		
Sterkerij	40			6717 XR	Ede		
Sterkerij	42			6717 XR	Ede		
Sterkerij	44			6717 XR	Ede		
Sterkerij	46			6717 XR	Ede		
Sterkerij	48			6717 XR	Ede		
Sterkerij	50			6717 XR	Ede		
Sterkerij	52			6717 XR	Ede		
Sterkerij	54			6717 XR	Ede		
Sterkerij	56			6717 XR	Ede		
Sterkerij	58			6717 XR	Ede		
Sterkerij	38 A	A		6717 XR	Ede		
Sterkerij	143 A	A		6717 XR	Ede		
Sterkerij	143			6717 XR	Ede		
Sterkerij	145			6717 XR	Ede		
Sterkerij	147			6717 XR	Ede		
Sterkerij	149			6717 XR	Ede		
Sterkerij	151			6717 XR	Ede		

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

<i>Straat*</i>	<i>Nr*</i>	<i>House letter*</i>	<i>Toev.*</i>	<i>Postcode*</i>	<i>Woonplaats*</i>	<i>Situering</i>	<i>Locatie</i>
Sterkerij	153			6717 XR	Ede		
Sterkerij	155			6717 XR	Ede		
Sterkerij	157			6717 XR	Ede		
Sterkerij	159			6717 XR	Ede		
Sterkerij	161			6717 XR	Ede		
Sterkerij	163			6717 XR	Ede		
Sterkerij	165			6717 XR	Ede		
Sterkerij	167			6717 XR	Ede		
Sterkerij	169			6717 XR	Ede		
Sterkerij	171			6717 XR	Ede		
Sterkerij	173			6717 XR	Ede		
Sterkerij	175			6717 XR	Ede		
Sterkerij	177			6717 XR	Ede		
Sterkerij	179			6717 XR	Ede		
Sterkerij	181			6717 XR	Ede		
Sterkerij	183			6717 XR	Ede		

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Ede	C			5386
Ede	C			5387
Ede	C			5388
Ede	C			5389
Ede	C			6087
Ede	C			4135
Ede	C			4139

*Omschrijving***

Omschrijving onderdeel 2: WESTVLEUGEL met POORTGEBOUW.

Inleiding

De grote L-vormige westvleugel van de KUNSTZIJDEFABRIEK (aangeduid onder nummer 2 op bijbehorende kaart) is in 1928 in één bouwfase gerealiseerd naar ontwerp van de voormalige genieofficier jhr. J.M. van den Bosch, werkzaam op de Centrale Bouwafdeling Enka. Van den Bosch was tevens verantwoordelijk voor het ontwerp van het oude carré, waarvan de noordwestelijke hoektoren uit 1919-1922 is opgenomen als onderdeel van het nieuwe poortgebouw. Alle ijzerconstructies werden geleverd door Henri Pélerin van de "Ateliers de Construction" uit het Belgische Courcelles (Wallonië), die als constructeur verantwoordelijk was voor de indertijd

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

vernieuwende ijzerwerken van de achter de gevels gelegen shedbouw. De totale bouwkosten werden geraamd op 300.000,- gulden. De westvleugel is opgetrokken in een indertijd vrij gebruikelijke fabrieksarchitectuur, gekenmerkt door een rationele opzet met strak horizontaal en verticaal gelede gevels. Deze zijn over het algemeen vrij sober uitgevoerd, alhoewel met name in de detaillering enige invloeden zijn aan te wijzen vanuit het Expressionisme en de Art Déco. Aan een deel van de westelijke buitengevel is in 1941 in verband met de productie van melkwol een langgerekte aanbouw gerealiseerd, eveneens naar ontwerp van Van den Bosch. De westvleugel sluit in het zuiden aan op een oost-west georiënteerd magazijn uit 1925 (later bedrijfsbrandweer), dat buiten de bescherming valt.

De nieuwe vleugel bleek noodzakelijk daar de fabriek vrijwel onmiddellijk na de oplevering alweer als te klein werd beschouwd. Het aantal medewerkers kon door deze uitbreiding in 1929 stijgen tot maar liefst 5.200 mensen. De Nederlandse Kunstzijdefabriek begon hierdoor op wereldschaal behoorlijk mee te tellen. Deze vleugel werd oorspronkelijk vooral gebouwd ten behoeve van de strengenproductie, diende tijdens de oorlogsjaren voor de productie van melkwol, en van 1947 tot 1998 was hier de bekende Enkasponzenafdeling ondergebracht. Aan de zuidzijde lag een kammerij, alwaar aanvankelijk de melkwol een verdere bewerking kreeg. Toen de productie van melkwol na de oorlog niet meer werd gecontinueerd, is de kammerij toch nog lang operationeel gebleven, vanwege een groot tekort aan wolkammerijen na de oorlog. In het poortgebouw werden o.a. de kantoren ondergebracht.

Omschrijving

De westvleugel is samengesteld uit twee haaks op elkaar staande bouwvolumes die een L-vormig grondplan beslaan. Tesamen met een derde, niet-beschermd bouwvolume wordt een groot, rechthoekig en groen binnenplantsoen omsloten. Daarmee wordt voortgeborduurd op de ruimtelijke karakteristiek van het aangrenzende carré, waar ook een binnenplaats aanwezig was.

Het binnenplantsoen wordt doorkruist met diverse fabrieksstraten, veelal verhard met klinkers en Stelcon-platen. Belangrijkste lijn is de noord-zuidas, die vanaf het poortgebouw naar het voormalige waterbassin leidt. Van oudsher werden westvleugel en plantsoen in oost-west richting ook doorkruist met diverse, van het centrale spoorwegemplacement afgetakte spoorlijnen. Hiervoor zijn in de westvleugel (evenals het carré) diverse, veelal overdekte doorgangen in de bouwmassa uitgespaard, zodat goederentreinen tot bij het ketelhuis konden naderen. Ook in het architectonisch concept van de westvleugel met poortgebouw wordt voortgeborduurd op het oude carré. Karakteristiek is het onderscheid dat bestaat tussen de representatieve en streng gelede bakstenen buitengevelwanden, die het grootse deel van deze westvleugel omkaderen, en de daarachter opgesloten bedrijfshallen onder zaagdaken.

De buitengevelwanden van de in kruisverband opgemetselde bedrijfshallen tonen een streng alternerend stelsel van muurdammen en spaarnissen, waarin per travee vier vensters (oorspronkelijk donkerkleurige negenruiters met valramen) omsloten worden. De gevels worden horizontaal geleded en verlevendigd met een decoratief gemetselde muizentandlijst en een betonnen daklijst die de gevels afsluit. Voor een verticale geleding zorgen verschillende (hoek-)lisenen, die door deze lijst heen schieten en bekroond worden met een betonnen piramidekop. Aan het binnenplantsoen ontbreekt deze façade en is zichtbaar dat de opbouw van de bedrijfshallen uit 21 aaneengeschakelde zaagdaken bestaat. Elk zaagdak is samengesteld uit een lang, op het zuiden georiënteerd dakvlak, gedekt met geoxideerde Tuile-du-Nord pannen, en een kort beglaasd dakvlak, gericht op het noorden voor een egale verlichting van het interieur. Zakgoten wateren af aan de binnenplaatszijde. Gevels wederom geleed middels muurdammen en spaarnissen en bekroond met de asymmetrische topgevels van de sheddaken, uitgevoerd met licht overstek, rustend op witte klossen en afgewerkt met windveren. De constructie van de bedrijfshallen bestaat uit een indertijd geavanceerd systeem van geklonken en met schroefbouten verbonden zwevende vakwerkspanten van elk 7,5 meter lang die ter plaatse van de top, en niet ter plaatse van de voetpunten, extra worden ondersteund door dwarsgeplaatste vollwand vakwerkliggers in combinatie met diverse gewalste onderslagbalken. Deze nieuwe

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

constructie maakte zowel in de langs- als in de dwarsrichting de aanwezigheid van extra ondersteunende kolommen grotendeels overbodig. De hele vakwerkconstructie hoefde daardoor in de vrij brede hallen slechts op één punt met een extra rij ijzeren kolommen te worden ondersteund, waardoor de bedrijfsruimten optimaal konden worden ingedeeld. Saillant detail vormen de horizontale profielijzereinden van de constructie die aan de binnenplaatszijde als "extensions future" door de bakstenen gevel heen steken. Houten dakbeschot en gordingen aan de binnenzijde afgewerkt met steengaas voorzien van een witte pleisterlaag voor optimaal lichttransport. De constructie van de platgedekte en van een lichtstraat voorziene noordwestelijke aanbouw uit 1941 (melkwolproductie) bestaat echter uit een gewapend betonskelet, omdat de chemische dampen van de hier gehanteerde chemicaliën zich slecht zouden verdragen met een ijzeren vakwerkconstructie.

Het platgedekte poortgebouw wordt gevormd door de oude noordwestelijke hoektoren van het carré en een nieuw gebouwde pendant met middendeel. Het poortgebouw heeft een betonnen casco en dito vloeren met in kruisverband opgemetselde bakstenen gevels. Middendeel enigszins verhoogd en licht risalerend, overigens geaccentueerd en verlevendigd middels de toepassing van diverse expressieve details in beton en metselwerk. De hoeklisenen steken boven de dakrand uit en zijn evenals de dakrand voorzien van betonnen dekplaten. Op de lisenen smalle, overhoeks uitgemetselde verticale banden, waarop zich oorspronkelijk vlaggenmasten bevonden. Centraal in het middendeel de rondboogvormige poort, omzoomd met een betonnen boog, met aan weerszijden portiersloges onder rondlopend betondak met licht overstek. Monumentale, smeedijzeren poorthekwerk verwijderd. Links en rechts van de entree zijn jubileumlantarens geplaatst, links met het jaar van oprichting "1922" en rechts "1947". Boven de poort zijn een brede betonnen waterlijst aangebracht en twee rijen rechtgesloten vensters waarboven zich een leeg casement bevindt. Hierin stonden oorspronkelijk de letters "ENKA". Huidige letters, op het dak, pas recentelijk aangebracht. Lagere vierlaagse zijtorens drie traveeën lang en diep, van elkaar gescheiden door gemetselde lisenen. Elke travee omsluit per verdieping twee rechtgesloten vensters (oorspronkelijk donkerkleurige tweedelige ramen met vierruitsbovenlicht). Overige detaillering overeenkomend, maar soberder. De indeling van het interieur in grote lijnen onveranderd. Vestibule met plaquette: "1922 - 20 JANUARI 1947 / TER GELEGENHEID VAN HET / 25 JARIG BESTAAN / VAN DE FABRIEK EDE / WERDEN DE DIRECTIE / TWEE BRONZEN LANTAARNS / AANGEBODEN / DOOR HET GEZAMENLIJKE PERSONEEL". De centrale hal op de begane grond heeft een zwart-wit geblokte marmeren tegelvloer en een met witgeaderd rood marmer omkaderde witmarmeren wandbekleding. Gang belegd met voor eind jaren twintig karakteristieke polychrome mozaïekvloer.

Waardering

De westvleugel met poortgebouw van de KUNSTZIJDEFABRIEK met achtergelegen plantsoen is van algemeen belang:

- het object heeft cultuurhistorische waarden als bijzondere uitdrukking van de sedert de jaren twintig van de twintigste eeuw explosief toegenomen vraag naar viscoseproducten, als vooraanstaande exponent van de tweede industriële revolutie, en omwille van het belang voor de typologische ontwikkeling van fabrieksgebouwen;
- het object heeft architectuur- en bouwhistorische waarden vanwege de toegepaste constructietechniek met geklonken zwevende vakwerkspanten, vanwege de grote schaal waarin zaagdaken zijn toegepast, en vanwege de esthetische kwaliteiten van met name het poortgebouw met de hierin toegepaste ornamentiek, detaillering en bewaard gebleven interieurelementen;
- het object heeft stedenbouwkundige en ensemblewaarden vanwege de functionele situering op de grondwaterrijke en per spoor goed bereikbare voormalige Schraaljammerheide, vanwege de samenhang met de overige opstallen en de van oudsher (onder-)door

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

het object lopende spoorwegen en fabrieksstraten, en als beeldbepalend onderdeel van de historische bebouwing aan de zuidzijde van de spoorlijn Arnhem-Utrecht;

- tenslotte heeft het object zeldzaamheidswaarde als het laatste grootschalige fabrieksgebouw dat er in Nederland van de historische kunstzijde-industrie resteert.

Hoofdcategorie

Boerderijen, molens en bedrijven

Subcategorie

Industrie

Functie

Kunstzijdefabriek